

Analýza reportáží Ireny Brežnej a ich prekladov z hľadiska lingvokulturológie

Martin Surmánek, Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva PU, martinsurmanek@yahoo.de

Kľúčové slová: reportáž, lingvokultúra, publicistický štýl, metafora, realie, etnokultúrna konotácia

Schlüsselwörter: Reportage, Linguokulturem, publizistischer Stil, Metapher, Realien, etnokulturelle Konnotation

1. Teoretické východiská

Cieľom tejto práce je analyzovať texty reportáží Ireny Brežnej v nemeckom origináli a v slovenskom preklade (reportáže preložila Jana Cviková) na základe lingvokulturológického prístupu. Mojim cieľom teda bude pokúsiť sa v texte izolovať lingvokulturémy a následne ich rozdeliť na jednotlivých skupín či už podľa toho, aký je ich pôvod a motivácia, alebo na základe ich funkcie, ktorú majú v danom texte spĺňať. V neposlednom rade si budem všímať aj to, ako možno vybrané lingvokulturémy chápať z pohľadu prekladu, či môžu potencionálne spôsobovať problémy, či pri preklade dochádza k istým posunom, významovým alebo štylistickým a tiež či ide napr. o tzv. bezekvivalentnú lexiku. Lingvokulturológia je veda, ktorá reaguje na nové podnety vo vývoji jazykovedného výskumu na prelome 20. a 21. storočia. Často sa zdôrazňuje jej charakter ako hraničnej vedy, ktorá nevyužíva a nerozvíja iba poznatky jazykovedy, ale aj iných vedných odborov, ako napr. etnolingvistiky, sociolingvistiky či psychológie. Zároveň je to veda, ktorá skúma, ako sa v jazyku ako najvýznamnejšom nositeľovi kultúrnych hodnôt prejavujú ukazovatele nositeľa jazyka, jeho história, mentalita, náboženstvo, folklór, hodnotová orientácia. Termín pomenúvajúci výrazy, v ktorých sa spája jazyk a kultúra, je lingvokultúrema (Vorobjov, 1997). Lingvokultúrema predstavuje jednotu jazykového a mimojazykového, je to jednota formy jazykového znaku, jeho obsahu a etnokultúrneho zmyslu, prostredníctvom ktorého odhaľujeme hlboký význam, konkrétne etnokultúrne súvislosti a konotácie skúmaných jazykových jednotiek. Možno sumarizovať, že v lingvokulturológii skúmame fakty kultúry prostredníctvom jazyka. (Sipko, 2010, s. 16). Na základe uvedeného potom možno hovoriť o hľadaní hodnôt v jazyku. Najčastejšie ide o hodnoty vitálne (zdravie, život), sociálne (postavenie v spoločnosti, sociálne istoty), politické (sloboda slova, politické názory), mravné (medziľudské vzťahy, náboženské (viera, náboženské hodnoty) a estetické (životný štýl, hľadanie krásy v rôznych podobách). Práve preto, že je jazyk najdôležitejším a v dnešnej dobe už často jediným nositeľom národných hodnôt, sú z hľadiska lingvokulturológie dôležité práve národné hodnoty, ako sa prejavujú v jazyku. Často ide o otázky svojbytnosti, národnej hrdosti, ale aj identifikácie daného etnika oproti ostatným etnikám (štátna moc, identifikácia priestoru, história, literatúra, osobnosti, či aktuálne konotačné slová vychádzajúce z momentálnej životnej reality daného etnika, vyskytujúce sa často napr. v masmédiách). Podľa môjho názoru počet ani sila lingvokulturémy v jednotlivých jazykoch nie je totožná, keďže každé jazykové spoločenstvo vníma realitu, v ktorej žije, inak a inak ju aj spracováva. Rovnako môže zohrávať úlohu aj „veľkosť“ jazyka, iný je obraz sveta v jazyku, ktorým hovorí viacero národov, niekedy aj veľmi početné spoločenstvo a iný zase v jazyku, ktorým hovorí len malý počet obyvateľov. Rovnako aj kultúrna história daného etnika vplýva na výskyt lingvokulturémy a na celkovú kultúrnu úroveň etnika.

Ako uvádza Blaho¹, Vorobjov zaraďuje medzi základné pramene oživujúce lingvokultúre tu tieto:

- ľudovú tvorbu
- artefakty na úrovni histórie a spoločenského vývoja
- výroky autorít na poli vedy, politiky, umenia a pod.
- literárne diela, publicistiku
- významné osobnosti kultúry ako modely reprezentatívnej univerzálnej národnej osobnosti
- výroky a názory cudzincov na margo daného etnika
- produkty súčasnej kinematografie, televíznej produkcie, populárnej hudby a pod.²

V tej istej práci sa autor odvoláva na názory V. A. Maslovovej, ktorá navrhuje, aby predmet lingvokulturológie zahŕňal:

- bezekvivalentnú lexiku (chýbajúce ekvivalenty špecifických výrazov spojených s danou kultúrou, v inom jazyku)
- mytologizované jazykové jednotky (obyčaje, obrady, povery)
- paremiologický fond jazyka
- frazeologické jednotky
- etalóny (výrazy vyjadrujúce prirovnania, meranie vlastností alebo kvality)
- metafory a obrazy
- štylistické osobitosti skúmaného jazyka
- špecifiká komunikačného aktu (správanie sa človeka v závislosti od sociálnej roly)
- oblasť rečovej etikety³

Lingvokultúrne jednotky v jednotlivých jazykoch sa podriaďujú istej hierarchizácii, t. j. jednotky vychádzajúce z univerzálnych zdrojov, napr. zo svetových dejín, ktoré nie sú typické len pre isté etnikum, ale pre viaceré kultúry (napr. mnohé lingvokultúre typické pre európske národy vychádzajúce z antickej kultúry, Biblie, diel svetovej literatúry, umeleckých diel a pod.). Oproti nim stoja jazykové jednotky typické len pre niektoré etniká, ktoré veľmi často vyjadrujú už spomínané národné hodnoty.

V tejto súvislosti by stála za zmienku aj spojitosť lingvokulturologického prístupu a prekladu textu. Kulturologický prístup vníma preklad ako transfer medzi kultúrami, ako prostriedok migrácie kultúrnych hodnôt. Ak prijmeme predpoklad, že preklad funguje v diametrálne odlišnom kontexte ako originál, musí nevyhnutne vyvolávať odlišné kultúrne asociácie ako originál (Gavurová, 2009, s. 168). Lingvokulturologický prístup, tým, že vytvára obraz o jazykovom obraze jednotlivých jazykových spoločenstiev, napomáha aj prekladateľskej činnosti, keďže pomáha odkrývať často skryté významy jazykových jednotiek, ktoré sa môžu javiť ako nepreložitelné.

2. Metafory

Brežná vo svojich reportážach hojne využíva rôzne druhy metafor, či už ide o výrazy zaužívané a často sa vyskytujúce aj u iných autorov, alebo metafory vytvorené ad hoc na pomenovanie a charakterizáciu danej jazykovej situácie. Keďže sa autorka neizoluje od deja svojich reportáží a esejí, nechováva si tradičný odstup autora od opisovanej skutočnosti, ale sa akoby sama stáva súčasťou príbehu, umožňuje jej tento postoj väčšiu citovú zaangažovanosť, a práve na jej vyjadrenie slúži veľké množstvo metafor a obrazných pomenovaní. Tento spôsob písania je pochopiteľný o to viac, že v reportážach často opisuje vlastné skúsenosti a zážitky (detstvo a mladosť poznačené komunistickým režimom,

¹ Parafrázované podľa: Blaho, M.: Metodologická a kognitívna báza lingvokulturológie ako vedy.

² Názor samotného autora štúdie, nevychádza z Vorobjova.

³ Parafrázované podľa: Blaho, M.: Metodologická a kognitívna báza lingvokulturológie ako vedy.

emigrácia, život v zahraničí, návštevy v rodnej krajine po páde bývalého režimu, cesta do Afriky za matkou otca svojho dieťaťa a pod.), ale tento prístup je viditeľný aj v prácach, ktorých téma s autorkiným životom priamo nesúvisí (reportáže z vojny v Čečensku, Kosove, cesty po Sedmohradsku, Moldavsku a iných krajinách). V reportáži *Tekutý fetiš* (*Flüssiger Fetisch*, uverejnená v knihe *Falsche Mythen*, 1996), ktorá opisuje autorkin návrat do rodného mesta po rokoch v emigrácii, využíva často metaforu na opis vlastných pocitov z návratu do známeho prostredia. Napr.: „nosila som v sebe malosť dvora“ (ich habe die Enge dieses Hofes durch die Welt hindurch getragen, *Falsche Mythen*, s. 31), čím vyjadruje spätosť so starým, známym prostredím a to, že ním bola ovplyvnená aj po rokoch odlúčenia od domáceho prostredia. „Tvoj hlas k nám prichádzal“ (*Deine Stimme kam zu uns*, *Falsche Mythen*, s. 31), v tomto prípade ide o personifikáciu, ktorá pripodobňuje hlas k živej bytosti. Ide o opis vysielania zahraničného rádia, ktoré prinášalo ľuďom v neslobodnej krajine ideologicky neskreslený pohľad na realitu. „V šere tu predom mnou leží nedotknuté múzeum zašlých čias“ (*Da liegt es vor mir im Dämmerlicht, unberührt, das Museum von damals*, *Falsche Mythen*, s. 33) je tiež metaforou vyjadrujúcou jednak veci, ako zostali nezmenené v spomienkach autorky, ale zároveň môže ísť o narážku na akúsi zakonzervovanosť života na Východe v porovnaní s dynamickosťou Západu. „Za stratenosou krajinou sa neplače“ (*einem verlorenen Land weint man nicht nach*, *Falsche Mythen*, s. 33), takto komentuje svoje pozvanie pre príbuzných človeka zo Západu. Tí sa nakoíne rozhodnú zostať v okupovanej krajine a do emigrácie neodchádzajú. „Pohľad mi padne na (záhyb sukne)“ (*der Blick fällt (auf die elegante Falte meines Rockes)*, *Falsche Mythen*, s. 34) pomocou preneseného významu vyjadruje, čo si autorka počas návštevy všimá. „okružlu dušu uzamkla v aktovke, roztlačila na papier“ (*ihre runde Seele hat sie in einen Aktenkoffer eingesperrt, zu Papier zerstampft*, *Falsche Mythen*, s. 34) táto metafora vyjadruje pocity autorky, ktorá sa aj po rokoch emigrácie cíti zrastená s domácim prostredím, mestom, kde prežila detstvo a mladosť a tieto pocity si počas návštevy jasne uvedomuje. „vylieva sa z nej Amerika“ (*Amerika wälzt sich aus ihr heraus*, *Falsche Mythen*, s. 35) týmito slovami popisuje rozprávanie svojej priateľky, ktorá po návšteve Ameriky opisuje svoje skúsenosti a vyzdvihuje pozitíva, ktoré tam zažila, aj keď možno nie sú vždy položené na reálnom základe. „(predtým žiadaní autori) stratili čaro zakázaného“ (*vorher begehrte Autoren) haben den Reiz des verbotenen eingeübt*, *falsche Mythen*, s. 36) je výpoveďou o autoroch, ktorí boli počas komunistického režimu zakázaní a po jeho páde sa stali voľne dostupnými, čo im už ale istým spôsobom ubralo na atraktivite, prípadne viedlo k úplnému sklamaniu.

Metaforu autorka využíva aj v reportáži *Po koľajach aj vykoľajene*: cesta po východnom Slovensku a Tatrách (*In der Bahn, aus der Bahn. Eine Reise durch die Ostslowakei und das Tatragebirge*, 2002, uverejnená v knihe *Die Sammlerin der Seelen*, 2003). „na bežiacom páse sa tu uzatvárajú manželstvá (am laufenden Band wird geheiratet, *Die Sammlerin der Seelen*, s. 99) opisuje situáciu v centre Košíc, v blízkosti Dómu sv. Alžbety. Na túto tému nadväzujú aj ďalšie metaforu, ako napr.: „protiklady sa sobášia, dostávajú sa do správnych koľají, čerstvý zväzok na celý život vychádza z kostolnej brány, prechádza sa k fontáne“ (*die Gegensätze werden vermählt, in die Bahn gebracht, ein fischer Bund fürs leben tritt aus dem Kirchentor, spaziert zur Fontäne*, *Die Sammlerin der Seele*, s. 99) slúžia na opis situácie v jarnom meste, opis svadobného obradu môže byť aj symbolom nového začiatku pre krajinu oslobodenú spod diktatúry. „Nebo visí nízko nad zemou“ (*Der Himmel ist tief*, *Die Sammlerin der Seelen*, s. 99) sa vzťahuje na počasie, ale zároveň môže symbolizovať akúsi pochmúrnú atmosféru toho obdobia. Zaujímavým je fakt, že nemecký originál doslova hovorí, že nebo je hlboké. „reklama neútočí na zmysly“ (*Keine Werbung greift die Sinne an*, *Die Sammlerin der Seelen*, s. 103) vyjadruje vtedy ešte zreteľný rozdiel medzi Východom a Západom v počte reklám a pricestných billboardov, ktorý sa už však odvtedy vyrovnal. Za zmienku stojí aj fakt, že kým slovenská verzia využíva jasnú metaforu, (reklama neútočí),

v nemeckom origináli je použité slovo angreifen (chytiť, uchopiť, siahnúť po niečom), ktoré je oveľa neutrálnejšie a celý výraz nemá až taký výrazný metaforický ráz ako v slovenskom preklade. Autorka sa zmieňuje aj o rómskom probléme, na jednom mieste v reportáži opisuje situáciu výrazom „tretí svet vtrhol do druhého“ (die dritte Welt stürzt in die zweite herein, Die Sammlerin der Seelen, s. 104), čím akoby prirovnáva životné podmienky rómskeho etnika k sociálnej situácii v krajinách tretieho sveta.

Reportáž Podenka ako subjekt (Eintagsfliege als Subjekt. Über die Alltagskongruenz oder Liebesgeschichten. Ein Frültagstag. uverejnená v knihe Die Sammlerin der Seelen, 2003) hovorí o autorkinom každodennom živote v emigrácii, spája v sebe momenty súkromného i pracovného života. Viac metaforických výrazov v sebe obsahuje veta: „Ako som si tak bezstarostne zasahovala do osudov ponožiek, prepadli ma výčitky svedomia a pochopila som stratené ponožky, ktoré sa útekem vyhli životu vo dvojici.“ (Wie ich so unbekümmert das Schicksal der Socken mitlenkte, bekam ich ein schlechtes Gewissen, und verstand die verlorenen socken, die sich der Zweisamkeit durch Flucht entzogen hatten. Die Sammlerin der Seelen, s. 28). Autorka zaujímavým spôsobom prirovnáva páry ponožiek k ľudským párom a v „osude“ ponožiek vidí osudy ľudí, ktorí sa schádzajú, rozchádzajú a potom prípadne znova schádzajú. Podobne výraz „(prišli deti s priateľmi) a prelievali sa z jednej miestnosti do druhej“ (da kamen die Kinder mit ihren Freunden und ergossen sich von einem Raum in den anderen, Die Sammlerin der Seelen, s. 34). Tu prirovnáva pohyb a šantenie detí k tečúcej vode.

Reportáž List čiernemu synovi (Brief an meinen schwarzen Sohn, uverejnená v knihe Karibischer Ball, 1991) je veľmi silnou výpoveďou bielej matky farebného dieťaťa o životných ťažkostiach, s ktorými sa musia každý deň vysporadúvať. „Šťastie ma utíšilo“ (ich glättete mich vor Glück, Karibischer Ball, s. 131) je peknou metaforou na opis pocitov ženy, ktorá sa stane matkou. „Rozhostilo sa ticho.“ (Die Stille breitete sich aus, Karibischer Ball, s. 132) popisuje situáciu, že nastalo ticho, prostredie sa utíšilo. Viacero metafor naráža na farbu synovej pleti, napr.: „(pokožka) oslepuje oči, rozsieva nepokoj“ (Die Haut blendet die Augen, stilet Verwirrung, Karibischer ball, s. 133), pričom pôsobenie farby synovej pleti nie je pomenované priamo, ale preneseným významom. Podobne aj výrazy, ktoré opisujú reakcie ľudí na bielu matku s čiernym dieťaťom, konkrétne otázky, ktoré sa neodhodlajú položiť, napr.: „otázka sa prevaľuje v hrtane, otázka sa pridusí“ (Die Frage wälzt sich im Kehlkopf, die Frage erstickt, Karibischer Ball, s. 134).

3. Frazeologizmy a prirovnania

Frazeologizmy a ustálená spojenia sú neoddeliteľnou súčasťou každého jazyka a ich úlohou je okrem iného urobiť jazyk živším, bohatším a zaujímavejším. Ich funkcia je teda nielen estetická v zmysle zabrániť častému opakovaniu rovnakých slov a slovných spojení, ale zároveň aj čisto praktická v zmysle zvýšiť presnosť a názornosť výpovede. V publicistickom štýle majú frazeologizmy a prirovnania pevné miesto, samozrejme vždy v závislosti od konkrétneho žánru.

V reportážach Ireny Brežnej nájdeme frazeologizmy napríklad v už spomínanej reportáži Tekutý fetiš (pozri kapitolu o metaforách), kde opisuje svoj návrat do rodného mesta a práve na zvýraznenie svojich dojmov, ale aj reakcií a názorov domácich využíva frazeologizmy. „Neurobili sme diery do sveta“ (Wir haben kein Loch in die Welt geschlagen, Falsche Mythen, s. 32), takto reagujú priatelia a známi na otázku, ako prežili obdobie komunistickej diktatúry. S podobnom zmysle sú použité aj výrazy: „Nestojí to za reč“ (Nicht der rede wert, Falsche Mythen, s. 33) a „Vyšli sme na psí tridsiatok“ (Wir sind auf den Hund gekommen, Falsche Mythen, s. 38). Spojenie: „pospájame spretrhané nite“ (Die zerrissenen Fäden knüpfen wir wieder zusammen, Falsche Mythen, s. 32) na rozdiel od predchádzajúcich nereaguje na minulé udalosti, ale je orientované na budúcnosť, t. j. vyjadruje odhodlanie

obnoviť kontakty s osobami, ktoré odišli do emigrácie, prípadne so Západom vo všeobecnosti. V tejto reportáži boli použité aj prirovnania, napr.: „Ľudia sa tmolia ako vo sne“ (Die Menschen hier taumeln wie im Traum, Falsche Mythen, s. 30), čo odráža autorkino pozorovanie správania sa ľudí na Slovensku po dlhom období neslobody. Porovnanie je aj v spojení, ktoré opisuje zrkadlá pri ceste: „sú posiate zamrznutými striebornými kvapkami ako hviezdčkami“ (sie sind mit winzigen, eingefrorenen silbernen Tropfen wie mit Sternen besät, Falsche Mythen, s. 30). „nebuď ako zmekčilá Západniarka“ (sei keine verweichlichte Westlerin, Falsche Mythen, s. 32) je prirovnanie, ktoré použijú domáci, keď vítajú autorku a núkajú jej alkohol. Ďalšie prirovnanie, ktoré je zároveň metaforou, opisuje psychický stav priateľky, s ktorou sa autorka zhovárala po dlhom čase odlúčenia: „duša, ktorá sa vylievala ako zázračná kaša“ (Seele, die sich damals wie der Wunderbrei ergoss, Falsche Mythen, s. 34). Zaujímavé je prirovnanie „Západ, ktorý ako víťaz vtrháva na územie pokryté troskami.“ (der Westen, der als Sieger über ein ruinenreiches Gelände hereinbricht, Falsche Mythen, s. 36). Vyjadruje počiatočnú eufóriu a často až nekritické prijímanie všetkého západného po páde socializmu, najmä negatívnych javov, ktoré sú spojené s touto kultúrou.

Reportáž Zem je tvrdá, človek tvárny. Slovenské dediny v rumunskom Bihore. (Hart der Boden, biegsam der Mensch. Slowakische Dörfer im rumänischen Bihor, uverejnená v knihe Die Sammlerin der Seelen, 2003) hovorí o osudoch slovenskej menšiny v Rumunsku. Autorka použila frazeologizmy ako „kto zaseje, ten zožne“ (Wer sät, der erntet, Die Sammlerin der Seelen, s. 80), ktorým vyjadruje, že isté veci zostávajú nemenné aj vtedy, keď sa mnohé veci menia (režimy, spoločenské zriadenia a pod.). So zákonitými spoločenskými zmenami súvisí aj spojenie „otočiť späť koleso dejín“ (das Rad der Zeit zurückdrehen, Die Sammlerin der Seelen, s. 89). „Pohodlná cesta vedie do pekla“ (der bequeme Weg führt in die Hölle, Die Sammlerin der Seelen, s. 81) vyjadruje známu pravdu, že k úspechu vedie len ťažká a namáhavá cesta. Spomedzi prirovnaní vyskytujúcich sa v tejto reportáži možno spomenúť napr.: „tváre a telá ako z kameňa“ (Gesichter und Körper zu Gestalten wie aus Stein, Die Sammlerin der Seelen, s. 80-81), ktoré vyzdvihuje telesnú zdatnosť a odolnosť tamojších obyvateľov, ktorá vyplýva z ťažkých podmienok, v ktorých žijú. Prirovnanie „slovenská obec ako vystrihnutá z času a priestoru“ (ein wie aus Zeit und Raum herausgeschnittenes slowakisches Dorf, Die Sammlerin der Seelen, s. 83) poukazuje na izolovanosť slovenských obcí v Rumunsku.

V reportáži Strašná pomsta (Schreckliche Rache, uverejnené vo Falsche Mythen, 1996) spracúva tému medzil'udských vzťahov, konkrétne partnerských a manželských zväzkov a postavenia žien vo vtedajšej spoločnosti. Reportáž začína príslovím: Život s čertom je zlý, ale bez neho ešte horší“ (Ein Leben mit dem teufel ist schlecht, aber ohne ihn ist es noch schlechter, Falsche Mythen, s. 40), ktorý, podľa názoru autorky, odráža postoj žien k manželstvu vo vtedajšej československej spoločnosti.

Prirovnania sa vyskytujú aj v reportáži Spoznala som ju podľa slz (pozri kapitola o metafore), napr.: „podriaďujú nás zákonu rodiny, prepichujú ako motýle a vkladajú do albumu“ (sie stellen uns unter das Sippengezet, durchbohren uns damit, wie man Schmetterlinge mit stecknadel durchsticht und quetschen uns ins Familienalbum ein, Karibischer Ball, s. 150) Toto zaujímavé prirovnanie vyjadruje správania afrických príbuzných autorky, ktorí sa k nej a jej synovi správajú, akoby k nim už oddávna patrili. „Činy sa reťazovito radili jeden za druhým ako poddaní.“ (Taten reihten sich kettenweise wie Untertanen aneinander, Karibischer Ball, s. 161) je originálnym opisom až zákonitej postupnosti jednotlivých úkonov, ktoré vykonávajú Afričania pri ich príchode na návštevu.

4. Reálie a etnokultúrne konotácie

Reálie sú pomenovania vecí a javov, ktoré sú pre istú spoločnosť typické a často jedinečné a preto si zasluhujú pozornosť aj z hľadiska prekladu, kde môžu často spôsobovať problémy, prípadne sa môžu javiť ako nepreložiteľné. Etnokultúrne konotácie zase chápeme ako asociácie slova alebo výrazu, ktoré sa niekedy aj celkom podvedome spájajú s istým etnikom a jeho typickou kultúrou. Práve príklady reálií a aj mnohých slov spojených s istou etnokultúrnou komunikáciou autorka využíva vo svojich reportážach z rôznych častí Európy a sveta a tak priamo či nepriamo charakterizuje dané etnikum, podáva jeho obraz, aký si vytvorilo buď samo o sebe, alebo si ho o ňom vytvorili iné národy, alebo ho takto vníma autorka po mnohoročných skúsenostiach a odlúčení počas emigrácie.

Už viackrát spomínaná reportáž *Tekutý fetiš* (pozri kapitola o metafore) je veľmi bohatým zdrojom výrazov s istou etnokultúrnou konotáciou či výrazov, ktoré charakterizujú autorkiných krajanov. Sama seba viackrát označuje za „Trenčanku“ (Trenčínerin, *Falsche Mythen*, s. 31). V tejto svislosti stojí za zmienku, že vo svojich reportážach často používa miestne názvy: Bratislava, Košice, Bardejov, Medzev, Oradea a iné. Z jazykového hľadiska je zaujímavým fakt, že ich väčšinou uvádza v slovenskej podobe aj v nemeckom origináli, výnimkou je len označenie Košíc (Kaschau) v niektorých reportážach, pričom slovenskú podobu názvu uvádza v zátvorke. V reportáži *Tekutý fetiš* označuje strednú Európu za „región melanchólie“ (die Region der Melancholie, *Falsche Mythen*, s. 30). „Vítajú ma borovičkou a marhuľovým koláčom“ (mit Borovička, mit Aprikosenkuchen heißen sie mich willkommen, *Falsche Mythen*, s. 31.), podobne je alkoholický nápoj borovička spomenutý aj v nasledujúcom výraze: „Borovička je dobrá na lačný žalúdok“ (Borovička. Er ist gut auf den nüchternen Magen, *Falsche Mythen*, s. 32). Obyvateľské meno je použité vo výraze: „Ranila som v Eve Trenčanku. Jej folkloristické srdce“. (Ich habe in Jana die Trenčínerin verletzt. Das folkloristische Herz? *Falsche Mythen*, s. 37). Takto reaguje na otázku priateľky, keď sa jej spýta, aký suvenír by si chcela kúpiť. „Toto mesto bolo miestom nevinnosti“ (Diese Stadt war der einzige Ort der Unschuld, *Falsche Mythen*, s. 34), toto spojenie je spojenkou na detstvo a mladosť prežité v Trenčíne, na obdobie, keď ešte dokázala veriť aj starému režimu. Výrazy vyjadrujúce reálie či obsahujúce istú etnokultúrnú konotáciu vyskytujúce sa v tejto reportáži sa však nevzťahujú iba na domáce prostredie. „Jej Amerika, objavila ju nanovo“ (Ihr Amerika, sie hat es neu entdeckt, *Falsche Mythen*, s. 35) je spojenie, ktoré evokuje autorkinu priateľku a jej spomienky na roky strávené v Amerike. Podobne aj spojenie „oporné stĺpy západnej kultúry“ (abendländische Kultursäulen, *Falsche Mythen*, s. 36) v sebe obsahuje odkaz na istú etnokultúrnú asociáciu, okrem toho je zároveň aj metaforou. „Československo je slobodná krajina“ (Tschechoslowakei ist ein freies Land, *Falsche Mythen*, s. 39) je spojenie, ktorým sa autorka prihovára mŕtvym počas návštevy na cintoríne v starej vlasti.

Už spomenutá reportáž *Po koľajach aj vykoľajene*: cesta po východnom Slovensku a Tatrách obsahuje veľké množstvo výrazov, ktoré charakterizujú opisovanú krajinu a jej obyvateľov. Opis návštevy v Bardejove poskytuje charakteristiku dokonca viacerých národov a národností, ktoré tu žijú, prípadne sa sem chodia liečiť: „Kúpele Bardejov, slovanská križovatka, mierumilovný Babylon, kde si všetci rozumejú, aspoň čo sa jazyka týka, kde priam rajske nezáleží na tom, kto ako hovorí, kto kam patrí – zdá sa, že predsudky voči susedom sú tu priamo na mieste prekonané, všetci Poliaci nie sú pašeráci, Česi nie sú lakomci, Slováci sprostáci, Ukrajinci hrubiáni, Rusi nie sú nepriateľom každého z nich.“ (Kurort Bardejov, ... ein slawischer Treffpunkt, ein friedliches Babylon, wo sich zumindest sprachlich alle verstehen, wo es paradisiatisch egal ist, wer wie spricht, wer wohin gehört – die nachbarlichen Vorurteile scheinen hier und jetzt überwunden, die Polen sind nicht alle Schmuggler, die Tschechen nicht geizig, die Slowaken nicht dummlich, die Ukrainer nicht grob, die Russen nicht eines jeden Feind, Die Sammlerin der Seelen, s. 100). Tento krátky úryvok veľmi výstižne charakterizuje stereotypy spojené s týmito národmi, ktoré si samy o

sebe vytvorili a ktoré pretrvali bez ohľadu na to, či sú založené na pravde alebo nie. Zároveň je to aj príklad toho, že tieto predstavy môžu byť za istých okolností prekonané. Na prítomnosť rusínskeho etnika v opisovanej oblasti poukazuje slovné spojenie: „rusínski muži v krojoch“ (Ruthenische Männer in Tracht, Die Sammlerin der Seelen, s. 101), „slovensko-rusínska dedina Ruská Voľa“ (slowakisch-ruthenisches Dorf Ruská Voľa, Russische Freiheit, Die Sammlerin der Seelen, s. 101) ale aj „na cintoríne odpočívajú Rusíni vedľa Slovákov; „tu odpočívajú“, napísané cyrilikou“ (auf dem friedhof ruhen Ruthenen neben Slowaken; „hier ruht“ auf kyrillisch geschrieben, Die Sammlerin der Seelen, s. 101), slávneho rodáka zase pripomína: „najslávnejší potomok, Andy Warhol, vďačí svojej sláve za vystaňovanie, do ktorého vohnala jeho rodičov núdza.“ (ihr berühmtester Nachfahre, Andy Warhol, seinen Ruhm der notgedrungenen Auswanderung seiner Eltern verdankt, Die Sammlerin der Seelen, s. 101). Veľmi rozšírený problém s alkoholizmom na východoslovenskom vidieku sa spomína na viacerých miestach: „opilosť sa v tme trpí, je zakalkulovaná do mužskosti, konzumácia alkoholu – národná tendencia k ireálnemu, v krčme visí „10 prikázání opilca“ (Trunkenheit ist in der Dunkelheit geduldet, in der Rechnung der männlichkeit einkalkuliert, Alkoholkonsum – nationale Tendenz zum Irrelaen in einer Kneipe hängen „Zehn Gebote des Säufers“, Die Sammlerin der Seelen, s. 101). Rómska problematika sa takisto odráža na viacerých miestach, napr.: „polonahé, špinavé deti tmavej pleti núkajú dubáky“ (halbnackte, schmutzige, dunkelhäutige Kinder streifen den Herbeifahrenden Steinpilze ein, Die Sammlerin der Seelen, s. 104) alebo „polmiliónová rómska populácia, odsunutá na okraj“ (an den Rand geschobene Roma-Population von einer halben Million, Die Sammlerin der Seelen, s. 104). Socialistický kolorit pripomína opis: „za dedinou Medzev ešte stojí socialistický kultúrny dom „Družba“ (hinter dem Dorf Medzev steht noch das sozialistische Kulturhaus „Družba“ (Freundschaft), Die Sammlerin der Seelen, s. 103).

Reportáž o Slovákoch v Rumunsku (Zem je tvrdá, človek tvárny. Slovenské dediny v rumunskom Bihore) poskytuje veľmi veľa pekných príkladov na opis spôsobu života či mentality tamojších obyvateľov. „Slovenčina zaznieva uprostred rumunčiny, blízko maďarčiny, popri vymierajúcej nemčine a rómčine, kočujúcej po poľných cestách.“ (Das Slowakische erklingt hier inmitten des Rumänischen, nah am Ungarischen, neben dem aussterbenden Deutsch, und über die Landstraßen zieht die Sprache der Roma, Die Sammlerin der Seelen, s. 83). Jazyk tamojších Slovákov charakterizuje ako: „napodobňujúci melódiu východoslovenských nárečí“ (nach der Art der ostslowakischen Sprachmelodie, Die Sammlerin der Seelen, s. 83). Mentalitu a hodnoty Slovákov v Rumunsku opisuje takto: „Potreba harmónie v slovenskej povahe sa v tejto enkláve pestuje zintenzívnené. Nešuchoria sa na dravého vtáka, sme holubičí národ. Patriarchát s tradične ženskými vlastnosťami. Miernosť, urovnávanie sporov, obetovanie vlastného názoru v prospech spoločenstva, zmierenie sa. Medzi srdečnosťou a prísnosťou sa toleruje vykoľajenie v opilosti. Po ňom nasleduje pokánie. A rurálnosť. Zotrvávať na tradícii, nové odvrhávať nedôverčivo ako naničhodné a nebezpečné, čakať a znášať a krútiť sa v malom kruhu zvyklostí. A skúsenosť tých, o ktorých vždy rozhodovali páni. Chrbát vo všetkých nepokojoch sklonený, pripravený na údery, pochmúrny mlčanie. Akoby tu strach naložili do octu a pozatvárali do pohárov na všetky ročné obdobia, pre domácu potrebu a pre hostí.“ (Die Harmoniebedürfnis im slowakischen Volkscharakter wird in dieser Enklave gesteigert gepflegt. Man plustert sich nicht zu einem stolzen Raubvogel auf. Wir sind holubičí národ, das Täubchenvolk. Ein Patriarchat mit traditionell weiblichen Qualitäten: Sanftmut, schlichten, die eigene Meinung zugunsten der gemeinschaft opfern, sich aussöhnen. Zwischen Herzlichkeit und Strenge wird das Entgleisen im Alkoholrausch toleriert. Darauf folgt Reue. Und das Rurale: auf dem Überlieferten beharren, das Neue mißtrauisch als unnütz und gefährlich abtun, warten und ertragen, und sich im kleinen Kreis des gewohnten drehen. Und die Erfahrung jener, über die stets die Herren entschieden haben: den Rücken durch alle Wirren gebeugt, auf Schläge

vorbereitet und finster schweigend. Es ist, als habe man hier die Angst in essig eingelegt und als Grungnahrungsmittel in Einmachgläsern für alle Jahreszeiten konserviert, für den Hausgebrauch und für die Gäste, Die Sammlerin der Seelen, s. 87-88). Ako vyplýva z príkladu, autorka často používa slovenské slová aj v nemeckom origináli, čo má slúžiť na zvýraznenie slovenského koloritu a atmosféry celého textu: holubičí národ, chudoba, chudobný, zabíjačka, les, hora, húšťava, Zdravas Mária a iné). Časté sú aj toponymá v slovenčine, ale aj v iných jazykoch, najmä v rumunčine a maďarčine: Nová Huta, Gemelčička, Budonoš, Făget, Șinteu, Pădurea Neagră, Schwarzwald, Feketeerdő a pod.

V reportáži Podenka ako subjekt sa zase autorka zaujímavým spôsobom vyjadruje k veľkonočným zvykom na Slovensku. „Potom zatelefonoval ktosi z okolia Bernu a po slovensky sa ma spýtal, čo si myslím o našom veľkonočnom zvyku, ktorý dáva slovenským mužom a chlapcom na veľkonočný pondelok právo a povinnosť polievať Slovensky vodou a voňavkou a zľahka ich vyšibať korbáčom, za čo sú poliatymi a vyšibanými ženami a dievčatami obdarení vajcami a pálenkou...Švajčiarky považujú tento folklór za barbarský.“ (Da rief jemand aus dem Berner Oberland an, der mich auf slowakisch fragte, wie ich es mit unserer Ostersitte halte, nach der die slowakischen Männer und Knaben am Ostemontag das recht und die Pflicht haben, die Slowakinnen mit Wasser und Parfüm zu begießen und leicht mit der rute zu schlagen, wofür sie von den Begossenen und sanft Berührten mit Eiern und Schnaps beschenkt werden...die Schweizerinnen fänden diese Folklore barbarisch. Die Sammlerin der Seelen, s. 29). Táto časť reportáže je zaujímavá tým, že popisuje typický kolorit správania Slovákov (v spojení s istým obdobím v roku) a zároveň vyjadruje názor cudzincov na tieto zvyky.

6. Záver

Ako bolo spomenuté v úvode, cieľom práce bolo posúdiť z lingvokulturologického hľadiska reportáže Ireny Brežnej a ich preklady do slovenčiny. V tejto súvislosti treba podotknúť, že nešlo o vyčerpávajúcu analýzu v tom zmysle, že by boli preskúmané všetky reportáže autorky, ide len o akýsi viac alebo menej reprezentatívny výber. Podľa môjho názoru už aj samotný fakt, že ide o reportáže, ovplyvnil výber typov lingvokultúr, ktoré boli v jednotlivých textoch použité. Ako bolo spomenuté v časti o autorkinom životopise, autorka veľmi často nepristupuje k téme svojich prác ako objektívny a nestranný pozorovateľ, ale sama sa akoby ponára do deja a udalosti často veľmi osobne prežíva. Môže to byť spôsobené silnými osobnými zážitkami a spomienkami (návrat do vlasti po rokoch emigrácie) či emocionálne veľmi silnými témami (Slováci v Rumunsku, vojna v Čečensku). Už aj zo samotného členenia práce vyplýva, ktoré typy metafor autorka často využíva, v prvom rade je to bohatstvo metafor, ktorým oživuje svoj autorský jazyk a robí ho názornejším a presnejším. Ďalej je to bohatstvo výrazov označujúcich realie jednotlivých opisovaných lokalít a výrazy s výraznou etnokultúrnou konotáciou, označujúce hlavne spôsob života, hodnoty, zvyky opisovaných národov a národností. Podľa môjho názoru práve tieto slová a slovné spojenia boli použité veľmi účelne, keďže jedným zo zámerov autorky bolo priblížiť zahraničným čitateľom (keďže ide o texty napísané v nemeckom origináli a určené prvotne pre nemeckojazyčné periodiká) život a názory iných etníc, v prípade analyzovaných ukážok v najväčšej miere život v Československu v období po páde železnej opony. V menšej miere sa v textoch vyskytli frazeologizmy a prirovnania, lingvokultúre vychádzajúce z iných zdrojov (história, narážky na literárne či iné umelecké diela a pod.) buď úplne absentujú, alebo sú využívané v zanedbateľnej miere.

Z hľadiska prekladu jednotlivých reportáží a konkrétne v nich použitých lingvokulturologických prvkov ide o veľmi zaujímavú situáciu, pretože ide o autorku, ktorej materinským jazykom je slovenčina, diela sú napísané pôvodne po nemecky a následne preložené do slovenčiny, teda mnohé výrazy opisujúce slovenskú realitu musela samotná

autorka preložiť do nemčiny a následne ich prekladateľka vyjadrila v slovenčine. Vo všeobecnosti možno povedať, že k nejakým výrazným posunom pri preklade nedošlo, isté posuny samozrejme nastali pri prekladoch metafor, ale hlavne frazeologizmov, čo súvisí s rôznymi štruktúrami oboch jazykov, pričom v niektorých prípadoch bola sila obrazného pomenovania v preklade oslabená, inde zase posilnená, ale nikdy nešlo podľa môjho názoru o výrazné zmeny zmyslu výpovede. V každom prípade by si daná problematika zaslúžila pობrobnejšie spracovanie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BLAHO, M.: Metodologická a kognitívna báza lingvokulturológie ako vedy. In: Zborník 2. Študentskej vedeckej konferencie, Prešov, 2006
- BREŽNÁ, I.: Die Sammlerin der Seelen, Berlin, 2003
- BREŽNÁ, I.: Falsche Mythen, Bern, 1996
- BREŽNÁ, I.: Tekutý fetiš. Bratislava, 2005
- BREŽNÁ, I.: Vlčice ze Sernovodsku, Praha-Lytomyšl, 2012
- DEMJANOVÁ, N.: Problematika ekvivalentnosti v súčasnom jazyku ruských a slovenských masovokomunikačných prostriedkov. Prešov 2008
- DOLNÍK, J.: Jazyk – Človek – Kultúra. Bratislava, 2010
- GAVUROVÁ, M.: Prekladové možnosti slovenčiny vo vzťahu k lingvistickým špecifikám anglických humorných textov (nad textom Do ants have arseholes?) Prešov, 2009
- MÜGLOVÁ, D.: Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo prečo spadla Babylonská veža, Bratislava, 2009
- SIPKO, J.: Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie, Prešov, 2011

Resumee

Die Studie beschäftigt sich mit der Übersetzung der Reportagen von Irena Brežná aus dem Deutschen ins Slowakische. Bei der Analyse wird vor allem den Ausdrücken mit der verstärkten etnokulturellen Konnotation mehr Aufmerksamkeit gewidmet. Es wurden Metaphern, Vergleiche und Realien verglichen, mit dem Ziel festzustellen, in welchem Maße sie ihre Bedeutung aus dem Original erhalten, bzw. sich verändert haben, eventuell zu welchen Verschiebungen in den Texten gekommen ist. Das Ziel der Studie war zu vergleichen, wie die verschiedenen Erscheinungen der Realität in zwei unterschiedlichen Sprachen widerspiegelt und verarbeitet werden.